

Verslag van de workshops

TerrAgenda – ondergronds verbinden in uitvoering

Medio oktober 2012 vond het congres TerrAgenda plaats, waar zowel professionals uit de bodemwereld, de waterwereld als de landbouw op af kwamen. Dit artikel doet verslag van de workshops. De onderwerpen (zie kader) schetsen de contouren van het verrassende palet van bodemsysteemdiensten die kunnen bijdragen aan duurzame benutting van de bodem.

Door: René Didde en Sandra Boekhold

Over de auteurs:

ir. R. Didde is freelance-wetenschapsjournalist
dr. Ir. A.E. Boekhold is plaatsvervangend directeur van de Technische commissie bodem

Natuurlijk is het een verjaardagsfeestje. De Wet Bodembescherming bestaat 25 jaar en de Technische commissie bodem (TCB) heeft in die periode liefst 250 doortimmerde bodemadviezen geleverd. Veel belangrijker echter dan de onvermijdelijke taart die demissionair staatssecretaris Joop Atsma (CDA) meebrengt, is het verrassend palet van bodemsysteemdiensten waaraan Nederland de komende 25 jaar nog veel plezier gaat beleven. Aan de orde is een compleet nieuwe bodemagenda, onderbouwd met drie gedegen manifesten van kennisinstellingen, bestuurders en bedrijfsleven. Het ministerie van Infrastructuur en Milieu en de TCB willen met deze dag de bodem op de maatschappelijke agenda zetten en nieuwe samenwerkingsverbanden stimuleren door 'ondergronds te verbinden'. Meer informatie over TerrAgenda is te vinden op www.expertisenetwerkbodemenondergrond.nl.

DE WORKSHOPS

In alle workshops wordt een nieuw elan tentoongespreid. 'Oude' bodemfuncties als voedselproductie en waterwinning kunnen beter worden benut. De meeste aandacht en belangstelling trekken nieuwe, beloftevolle gebruiksfuncties voor de bodem, zoals energiewinning en de bodem als fundament voor klimaatbestendige steden.

Veel aanwezige partijen tonen zich enthousiast en betrokken om de nieuwe bodemfuncties zelf actief vorm te geven, maar tegelijk is duidelijk dat ze dit niet alleen kunnen. Er worden acties gevraagd van de overheid, vooral in de vorm van regie, een Masterplan of Structuurvisie voor de ondergrond. Ook vraagt het duurzaam benutten van de bodemsysteemdiensten om kennis van het systeem en de interacties met het gebruik, zowel technisch als meer maatschappelijk. En ten slotte vraagt het toepassen van de bodemsysteemdiensten om nieuwe coalities tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden, in sommige gevallen aangevuld met initiatieven van burgers.

ENERGIE

Al deze elementen komen sterk naar voren bij een *booming* onderwerp als **het bod van bodem en energie**. Neem bijvoorbeeld geothermie dat volgens schattingen van TNO aan een groot deel van de Nederlandse warmtevraag kan voldoen. Een andere vorm van bodemenergie is warmtekoelde-opslag (WKO). Door de zeer levendige markt komen er jaarlijks zesduizend installaties bij. "De belangrijkste vraag is hoe we met deze groei de duurzaamheid en een goed rendement van de systemen garanderen", zegt Josja Veraart van het Initiatief Bewust Bodemgebruik. Deze razendsnelle opmars vraagt om een duidelijke ruimtelijke ordening

Nederland gaat de komende jaren nog veel plezier beleven aan bodemsysteemdiensten

van de ondergrond". Ook de toenemende vraag naar op bodem geteelde biomassa leidt tot behoefte aan ruimtelijke ordening. Vanuit regie en een gebiedsgerichte visie van de overheid, moeten regionale nutsbedrijven de energiepotentie van de bodem verder vormgeven.

Proefprojecten moeten meer technische ervaringen opleveren. En die komen er ook. "Ter plekke zijn verschillende coalities ontstaan. Rond biomassa gaan Staatsbosbeheer, Bodem+, RIVM en een waterschap aan de slag", meldt Veraart.

ORDENING VAN DE ONDERGROND

Er is druk op de ondergrond voor nieuwe functies als energie, maar tegelijkertijd vormt grondwater een kwetsbaar systeem, zo bleek in de workshop 'voldoende en schoon drinkwater'. "Als je ingrijpt in de bodem, moet je nadenken over de effecten, want de hersteltijd van grondwatersystemen varieert van decennia tot eeuwen", zegt Sandra Verheijden van Brabant Water. Ook hier is een rol weggelegd voor nutsbedrijven. En ook hier geldt: regie is nodig! Slimme monitoringstrate-

gieën voor ingrepen in de ondergrond mogen niet ontbreken. Functietoekenning moet integraal en niet sectoraal plaatsvinden. Veel drinkwaterwinningsgebieden liggen in natuurgebieden en zijn op papier gemakkelijk aan de ecologische hoofdstructuur (EHS) toe te voegen, maar dat is niet gebeurd. “Dat moet bij bodemenergie anders”, zegt Verheijden beslist. “Het is daarom verheugend te zien dat de scheiding tussen de bodem- en waterwereld begint te verminderen, onder meer door dit congres.”

Jong!

Jong zijn is wat hen verbindt, de jonge professionals in de leefomgeving. Niet sectoraal denken, maar integraal denken vanuit een gezamenlijke doelstelling, is hun credo. Ze zwermden uit over de overige workshops. Siebe Vrieswijk van TTE Consultants constateert dat “bodemenergie geen doel op zich is maar een mogelijkheid om invulling te geven aan de verduurzaming van de energieproductie”. Er moet vooral vraag zijn naar bodemenergie. Tessa Verschoor van Tauw merkt op: “bij nieuwe ontwikkelingen moeten de kosten en baten niet alleen op de korte termijn maar ook op de lange termijn worden uitgewerkt. Verdienmodellen waarin ook de lange termijn is meegenomen zijn er wel, maar deze zijn niet overal bekend.” Ook informatie voor burgers over de mogelijkheden van de ondergrond is een belangrijk middel om elkaar te begrijpen, aldus Julian Starink van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

Young professionals pleiten ook voor het ‘meebewegen met natuurlijke processen’ waarbij een project wordt afgestemd op de gebiedskenmerken.

DE VELE FACETTEN VAN BODEM EN WATER IN DE STAD

De workshop ‘de natte stad’ laat met een casus in Eindhoven een fraai staaltje van integraal denken zien. Wat begon als een technisch vraagstuk om natte voeten voor het Van Abbemuseum te vermijden, is opgepakt als een brede opgave waarbij wordt gewerkt aan niet minder dan waterberging, natuurontwikkeling, beekherstel, landschap en zelfs verbetering van de agrarische en recreatieve structuur in de regio. “Het gaat daarbij inmiddels om veel meer dan alleen ruimte voor de rivier”, zegt Bas Verbruggen van adviesbureau BügelHajema. Ondergronds verbinden, de ondertitel voor TerrAgenda 2012, is lovenswaardig. “We kunnen niets zonder dat de boer, stedeling en buitenmens er direct bij betrokken is”, vat Verbruggen samen.

Door te werken aan een aansprekend verhaal van de klimaatbestendige stad waarin de bodem ‘meeademt’, raken burgers betrokken. Het gaat om een verhaal dat geworteld is in het verleden, handelingsperspectief heeft in het heden en een lonkend perspectief biedt voor de toekomst. Dit is de rode lijn in de workshop ‘begin met water, de rest komt later’. “Bestuurders zullen dat verhaal niet kunnen negeren, want het is nodig om de langzame ondergrondlaag en het groen en blauw een plek te geven”, zegt workshop-trekker Han de Wit van Tauw.

De workshop ‘Gezond wonen in de stad – maakbaarheid versus meebewegen’ boog zich ook over nieuwe functiecombinaties in de stadsbodem. “De deelnemers speelden een spel waarin de relatie tussen ‘maakbaarheid’ en ‘meebewegen’ in beeld wordt gebracht” licht Fransje Hooimeijer van de TU Delft toe. De spelvorm zorgde ervoor dat de spelers de consequenties van hun keuzes direct in beeld kregen.

“Braakliggende terreinen kunnen bestemd worden als ‘open bodems’ die voor koeling, groen, waterberging en afvangen van fijn stof in de stad zorgen”, zegt GeraldJan Ellen van Deltares in de workshop ‘de levende stad’. Oude gebouwen met een culturele of emotionele waarde kunnen aan een nieuw leven beginnen door aan te sluiten bij nieuwe behoeften van de stad, zoals beginnende bedrijfsjes. Binnenstedelijk hergebruik voorkomt bovendien dat er in het maagdelijk gebied buiten de stad (de ‘greenfields’) ‘landtake’ plaatsvindt. Ook komt sterk naar voren dat gemeenten de regie op zich nemen en partijen als ondernemers, projectontwikkelaars en burgers verbinden.

GRONDSTOFFENSCHAARSTE

In de workshop ‘grondstoffen op de bon’ werden levendige discussies gevoerd over nieuwe bodemkringlopen. “Veel deelnemers bleken goed geïnformeerd over bijvoorbeeld Cradle to cradle (C2C) en de fosfaatcyclus”, vertelt Edgar Zonneveldt van Milieudienst Amsterdam. Het opraken van de voorraden goede fosfaaterts in de bodem was een eye opener. Fosfaat werd door alle deelnemers gezien als een essentiële grondstof.

LANDBOUW

Veel nieuwe activiteiten in de bodem vinden direct in en om de stad plaats, maar ook de traditionele functie van de bodem als voedselproducent ontbreekt niet op het TerrAgenda-congres 2012.

In een van de workshops werd bediscussieerd of ‘een lokale afzetmarkt een voorwaarde is voor duurzaam voedsel en bodembeheer’. “Duurzaam voedsel is heel persoonlijk”, vertelt Roelof Westerhof van Royal HaskoningDHV. In de winkel zou de consument de mogelijkheid moeten worden geboden om zelf een afweging te maken. Goed bodembeheer zou ook kringlopen in de landbouw moeten sluiten. Westerhof: “Prima om via mestvergistingsenergie te maken, maar de bodem heeft organische stof nodig om vruchtbaar te blijven. Je moet niet alles vergisten.” Een soortgelijke conclusie trekt Jaap Tuinstra (TCB) uit de workshop ‘krachtige landbouw op goede gronden’. “Drie melkveehouders

uit de Achterhoek en Noord-Brabant waren aanwezig om onder andere het project 'Gezond Zand' toe te lichten. Ze houden hun koeien in potstallen, waarin de mest blijft liggen en regelmatig wordt voorzien van een nieuwe laag stro. Op gezette tijden wordt de stal geleegd en de gerijpte mest over het land uitgereden. Dat is goed voor zowel de voedselproductie als de drinkwatervoorziening." De organische stof in de bodem zorgt immers voor een betere voedselproductie en een betere infiltratie van water waardoor wateroverlast vermindert. Ook zuivert de organische stof als een soort actieve kool ongerechtigheden uit het water. Om het fundament onder deze ecosysteemdienst te verstevigen, moet er wel een stimulant van de hele keten (Unilever, Friesland Campina, Avebe) uitgaan.

TEN SLOTTE

De initiatiefnemers van TerrAgenda zullen zich inzetten voor een vervolg op TerrAgenda. Zij vinden het belangrijk dat de aangegane samenwerkingsverbanden worden bestendigd en dat de bevindingen van de dag worden gerelateerd aan de voor bodem en ondergrond van belang zijnde beleidsontwikkelingen. De Structuurvisie Ondergrond is daarbij één van de relevante kaders.

Workshops

1. (voedsel) De lokale afzetmarkt als voorwaarde voor duurzaam voedsel en duurzaam bodembeheer
2. (voedsel) Krachtige landbouw op goede gronden
3. (water) Voldoende en schoon drinkwater
4. (stad) De levende stad: flexibiliteit van functies in en op de bodem
5. (stad) Stedelijk landschap: maakbaarheid versus meebewegen
6. (energie) Het bod van bodem en energie
7. (grondstoffen) Grondstoffen op de bon
8. (water) Begin met water, de rest komt later
9. (water) De natte stad, water als HET bindmiddel voor integrale gebiedsontwikkeling
10. Young Professionals